

[יב] ד"א ואת יהודה שלא לפניו אל יוסף לחזרות לפניו. מהו, (גא) אמר ר' נחמיה להתקין לו בית תלמוד שיהא שם מורה תורה, שיהו השבטים הוגים תורה, תדע לך שהוא כן, כיון שהלך לו יוסף מאצלו היה יעקב יודע באיזה פרק פירש ממנו, שהיה שונה אותו, כיון שבאו אחי יוסף ואמרו לו עוד יוסף חי ויפגלו שלא היה מאמין בו, שנאמר כי לא האמין להם (נחשית מה טו), נזכר יעקב באיזה פרק פירש ממנו יוסף, (נב) אמר להם נתן לכם סימן באיזה פרק פירש ממני יוסף, אמר יעקב בלבו יודע אני שבפרק עגלה פירש ממני יוסף, אמר להם אמרו באיזה פרק פירש ממני ואמין לכם, אף יוסף נזכר באיזה פרק פירש ממנו, מה עשה יוסף נתן להם עגלות, שנאמר ויתן להם יוסף עגלות (שם שם כה), ללמדך שבכל מקום שהלך היה עוסק בתורה, כשם שהיו אבותיו, ועד עכשיו לא ניתנה התורה, והרי כתיב באברהם וישמר משמרת מצותי חקותי ותורותי (שם טו ט), (גג) ומהיכן למד אברהם את התורה, (גד) ר' שמעון בן יוחי אומר נעשו לו שתי כליות (נה) כשתי בדים שלמים, והיו טובעות תורה, ומנין שכן הוא אומר אף לילות יסורני כליותי (פולס טו ז), (נו) אמר ר' שמואל בר נחמא בשם ר' יוחנן בן אלעזר איש הביצה אפילו עירובי תבשילין היה יודע אברהם אבינו, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו' (נחשית טו ט), (נז) ובן ג' שנים הכיר אברהם לבוראו, שנאמר עקב, שכל ימיו של אברהם היו מאה ושבעים והמש, מכאן אתה למד שבן ג' שנים הכירו, והיה משמר אפילו דקדוקי תורה והיה מלמד לבניו, שנאמר כי ידעתי למען אשר יצוה וגו' (שם יח ט), א"ל הקב"ה אתה למדת את בניך תורה בעולם הזה, ולעולם הבא אני בכבודי אלמד את התורה, שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך (שם טז ט): חסלת פרשת ויגש

פרשת ויחי

[א] ויחי יעקב בארץ מצרים וגו' (נחשית מז כח). (א) למה פרשה זו סתומה מכל פרשיות, אלא כיון שמת יעקב התחיל השעבוד על ישראל. ומעם אחר שבקש לגלות את הקץ הימין וגסתם ממנו. ומעם אחר שסתם ממנו כל צרות שבעולם:

הערות ותקונים

(גא) אמר ר' נחמיה להתקין לו בית תלמוד. בתנחומא הנדפס אות י"א מובא כל המאמר הזה כמו שהוא לפנינו והשמים המלות "אמר ר' נחמיה". ולזה המאמר כוון רש"י בפירושו על התורה (ויגש מז כח) ומדרש אגדה כו'. ובב"ר פל"ה אות ג' ר' חנינא ברבי דר' אחא ורבי חנינא, חד אמר להתקין לו בית דירה, וחד אמר להתקין לו בית ועד כו', יש לתקן ש"ל ר' חנינא ברבי דר' אחא ורבי נחמיה, וצילקום ויגש רמו ק"צ ד"ל ואת יהודה שלא לפניו אמר ר' נחמיה להתקין לו בית תלמוד כו' העתיק כל הלשון כמו שהוא בתנחומא כ"י שלפנינו. ולדעתי גם המאמר הזה נוסף אל המדרש ב"ר מן התנחומא, וכבר נדרש להעלה במדרש ב"ר פל"ד בענין העגלות ששלח: (גב) אמר להם נתן לכם סימן. לזה המאמר כוון רש"י בפי' עה"ת ויגש מה כו': (גג) ומהיכן למד אברהם את התורה. עיין ב"ר ריש פס"א: (גד) ר' שמעון בן יוחאי אומר. וכ"ס בנדרש, ובב"ר פל"ה אות ג' ר' שמעון אומר, וכן נוסף בב"ר שם ר' לוי אמר מעלמנו למד תורה שנאמר מדרשיו יסדע סוג לב ומעליו איש טוב, ונוסף מן התנחומא הנדפס: (גה) כשני כדים שלמים. ל"ל של מים, ונתהברה המלה: (גו) אמר ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יוחנן בן אלעזר איש הביצה. וכו"ס בב"ר רומי וכו' רח"ס, ובב"ר שם ר' יוחנן שר הביצה, והשאר חסר. ובתנחומא הנדפס נשתם כל המאמר עד והיה מלמד את בניו, ובכ"י מיכנען אמר ר' שמואל בר נחמיה בשם ר' יוחנן, והמלות "בן אלעזר איש הביצה" חסר, ובכ"י פארמא חסר ג"כ ושם הגי' אמר ר' שמואל משמר היה אברהם אפילו דקדוקי תורה: (גז) ובן ג' שנים הכיר את בוראו. עיין לעיל ריש פ' לך ועיין שם בהערה ח' ובב"ר נוסף בן כמה שנים הכיר אברהם את בוראו, בן מ"ח שנה הכיר את בוראו, ריש לקיש אמר בן שלש שנים דכתיב עקב מנין עק"ב:

(א) למה פרשה זו סתומה מכל פרשיות. נראה בב"ר ריש ויחי, ומובא גם בלקח טוב, ולדעתי גם זה נעתק אל המדרש ב"ר מתוך התנחומא. וכן העירות בהערות שלי למדרש לקח טוב הערה י"ה, ונחלתי גם בהרד"ל סעד לדברי כי גם הוא כתב בזאת א' כל הפרשה זו הועתקה מן התנחומא ואינה מן הכ"י כאשר הלשון ניכר. ולדעתי גם מסדר התנחומא הנדפס הוסיף זה מן התנחומא כ"י שלפנינו. ובנדרש השמים החסלת המאמר מאות א' והלך להעתיק מאות ב' שלפנינו. וכן מובא מאמר זה ב'לקיט רמז

[ב] ויקרבו ימי ישראל למות וגו' (נחלשית מו כט), (ב) זש"ה כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו (כי צל) [בצל] ימינו עלי ארץ ואין מקוה (דס"א כט טו), (ג) ולא כצלו של כותל. ולא כצלו של אילן, אלא כצלו של עוף, שנאמר (ימינו) [ימיו] כצל עובר (ההלים קמד ד). ואין מקוה, אין מי שיקוה שלא ימות, הכל יודעין שעתידין למות, אברהם אמר ואנכי הולך עירי (נחלשית טו ז), יצחק אמר בפרס אמות (סס כו ד), יעקב אמר ושכבתי עם אבותי (סס מו ז), אימתי בשעה שנמה למות, ויקרבו ימי ישראל למות:

[ג] [ויקרבו ימי ישראל למות]. (ד) זש"ה אין אדם שלישי ברוה לכלוא את הרוה ואין שלמון ביום המות (קהלת ח ח). אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי הצוצרות שעשה משה במדבר, כיון שנמה למיתה נגזן הקב"ה (ה) כדי שלא יהא תוקע בהן אדם (ו) והן באין אצלו, לקיים מה שנאמר ואין שלמון ביום המות: (ז) וכיון שעשה זמרי אותו מעשה מה כתיב, ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וגו' (נמדבר סח ט), (ח) ואיכן היה פנחס מדבר לפני משה, לקיים מה שנאמר ואין שלמון ביום המות, [ואין מות] אלא לשון השפלה יתונה הישועה לפנחס והשפיל את משה: (ט) ואף דוד כתיב בו והמלך דוד זקן (מ"א ה ח), וכיון שנמה למות מה כתיב, ויקרבו ימי דוד למות (סס ז ח), המלך דוד אין כתיב כאן, אלא ויקרבו ימי דוד, ואף יעקב כיון שנמה למיתה התחיל משפיל עצמו אצל יוסף, ואמר אם נא מצאתי חן בעיניך (נחלשית מו כט), אימתי כיון שקרב למיתה ויקרבו ימי ישראל למות:

[ד] ד"א מהו ויקרבו. (י) אמר ריש לקיש א"ל הקב"ה חייד נשמן אתה ואין אתה מת, ויקרבו ימי ישראל למות: ד"א מהו ויקרבו. היום קבל עליך לומר כי הוא יקום, כאדם שהוא אומר פלוני קרב על חבירו הוי ויקרבו: אמרו רבותינו כל מי שנאמר בו קריבה לא הגיע לימי אבותיו, כתיב ויקרבו ימי דוד למות (מ"א ז ח), שלא

הערות ותקונים

ק"ד בשם ב"ר, ולזה המאמר כוון רש"י בפירושו על התורה ריש ויחי למה פרשה [ו] סתומה לפי שכן נספך יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מלכת השעצור שהתחילו לשעבד. ד"א ס'. ועיין פ"י מורח ופי' מהר"ו ב"ר שם, והרב מהר"ם די לונגוואל בספרו אור תורה כתב וז"ל בלל הספרים ראש פסוק זה דבק וסמוך עם סוף פרשת ויגש אין צייתם [הפסק] אפילו כמלא נימה, גם הרמב"ם ז"ל לא מנה לכן טעה המדפיס שם בראש פרשה זו פסקא כדין פרשה סתומה, כי אין לעשות פה פסקא כלל לא פתוחה ולא סתומה, וכבר ביאר זה מהר"א מורח"ו ז"ל, ולכן נהגו רז"ל טעמים לזה ב"ר וכוונה ע"כ: (ב) זש"ה כי גרים אנחנו לפניך. מובא בתנחומא הדפוס אות א' וב"ר שם אות ב', והמלות "מתיב כי גר אנכי עמך תושב וגו' (תהלים לט) יש לחתוק מן הספר. ודברי הב"ר מובאים גם בילקוט ויחי רמז ק"ה וילקוט דברי הימים רמז אלף פ"ב, ובילקוט תהלים רמז תשל"ה ובילקוט שם הוסף בעל הילקוט המאמר הזה על כי גר אנכי עמך בשם ב"ר, לכן אח"כ הוסיפו המעתיקים או המדפיסים גם ב"ר הכתוב מההל"ם, וכן ליהא בתנחומא הדפוס ויחי אות א', וכן מובא המאמר בלקט סוד והכתוב מההל"ם ליהא שם: (ג) ולא כלנו של כותל ולא כלנו של אילן. ב"ר ובנדרס ובילקוט ובלקט סוד והלואי כלנו של כותל או כלנו של אילן, ועיין במדרש קה"ר פ"א פסוק הכל הכלים בהרצתה לטון: (ד) זש"ה אין אדם שלישי ברוה. מובא ב"ר פ"ו אות ג' ובתנחומא הדפוס ויחי אות ב' ובקב"ר פ"ח בפסוק אין אדם שלישי ברוחו, ובלקט סוד שם: (ה) שלא יהא תוקע בהן אדם, וכו' ב"ר רומי וכו' רח"ס, ובנדרס שלא יהא תוקע אדם אחר בהן, וב"ר שלא יהא אחר תוקע בהן, ובילקוט ויחי רמז ק"ו שלא תהא תוקע בהן שום אדם, ועיין מה שהעיר הרד"ל: (ו) וכן באין אליו. ב"ר נוסף דכתיב הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם. וזה הוסיף אחד מן המעתיקים מקב"ר שם, כתוב אחד אומר ותקעו בהן וטעמו אל"ף (נמדבר י'), וכתוב אחד אומר הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם, והוא נראה היכן הם, אמור שכבר נגזזו בימי משה ע"כ, או נוסף לב"ר מן הילקוט שם רמז ק"ו שהוא הוסיף דכתיב הקהילו אלי את כל מדרש במדבר רבה פ"ו אות ס"ו ומובא גם שם ר' יצחק ע"ס: (ז) וכיון שעשה זמרי אותו מעשה מה כתיב. ב"ר ובנדרס מתחיל ד"א ואין שלמון, כשעשה זמרי אותו מעשה מה כתיב: (ח) ואיכן היה פנחס מדבר לפני משה, וכו' ב"ר רומי וב"ר פאלרמא, וב"ר רח"ס ומהיכן היה פנחס מדבר לפני משה, וב"ר ובתנחומא הדפוס והיכן היה משה, ופנחס מדבר לפני משה: (ט) ואף דוד כתיב בו. עיין דברים רבה פ"ט אות ג' הדע לך שכל ימיו של דוד נקרא מלך שנאמר והמלך דוד זקן כיון שגשג למיתתו אין כתיב בו מלכות מנין שנאמר ויקרבו ימי דוד למות: (י) אמר ריש לקיש. וכו' ב"ר, וב"ר רומי וכו' רח"ס וכו'

הגיע לימי אבותיו, (יא) בועז עובד וישי, אמר רבותינו יותר מארבע מאות שנה היו חיין, דוד לא היה אלא שבעים שנה, לא הגיע לימי אבותיו, לפיכך כתיב בו קריבה, עמרם חי (יב) מאה ושלשים (ושלש) [ושבע] שנה, ומשה לא היה אלא מאה ועשרים, לפיכך כתיב בו קריבה, הן קרבו ימיך צמות (דברים לא יז), ויעקב כתיב בו קריבה, שלא הגיע לימי אבותיו, אברהם היה קע"ה שנה, יצחק ק"פ, ויעקב קמ"ו, לפיכך כתיב בו קריבה, ויקרבו ימי ישראל למות:

[ה] ויקרא לבנו ליוסף. למה לא קרא לא לראובן ולא ליהודה, ראובן היה בכור, ויהודה היה מלך, והניחין (יג) וקרא ליוסף, אלא בשביל שהיה ספיקה בידו לעשות, לפיכך ויקרא לבנו ליוסף: (יד) ויאמר [יז] אם נא מצאתי חן בעיניך [וגו'] ועשית עמדי חסד ואמת, (טו) ויש חסד של שקר שהוא אומר חסד ואמת, למה כן, משל ההדיוט אומר מת בריה דרחמך מעון מת רחמך פרוק, א"ל אם תעשה עמדי חסד לאחר מיתתי חסד של אמת הוא: אל נא תקברני במצרים. (טז) למה שמופה של מצרים ללקות בכנים ויהיו מרחשות תחת גופי, לפיכך אל נא תקברני במצרים: ד"א נפני מה לא בקש ליקבר במצרים, שלא יעשו בו ע"ז שכשם שנפרעין מעובדי ע"ז, כך נפרעין מע"ז עצמה, שנאמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפמים אני ה' (צמות יז יג). וכן אתה מוצא בדניאל, כיון שפטר לנבוכדנצר את החלום, מה כתיב בארין נבוכדנצר נפל על אנפיהו ולדניאל סגיד ומנחה וניהוחין אמר לנסכה ליה (דניאל כ ט), (יז) אבל דניאל לא בקש אמר כשם שנפרעין מעובדי ע"ז כך נפרעים ממנה. וכן אתה מוצא בחירם, כיון שעשה עצמו אלוה מה כתיב בו, (יח) יען (כי) גבה לבך ותאמר אל אני (יחזקאל כג ז), א"ל הקב"ה הגה חכם אתה מדניאל, נבוכדנצר בקש לקרב לו ולא רצה ואתה עשה עצמך אלוה, מה סופך (יט) (אל) [על] ארץ השלכתך וגו' ד"א אמר יעקב

הערות יתקונים

וכ"י פארמא ובנדפס אמר ר' שמעון בן לקיש ועיין תענית ה': (יא) בועז עובד וישי אמרו רבותינו יותר מארבע מאות שנה היו חיין. וכן בלקח טוב אמר ר"ל יותר מארבע מאות שנה היו, והכוונה כולם ביחד היו יותר מן ארבע מאות שנה, ובלקח טוב הביא הסגנון וסיים למדנו כי יותר מארבע מאות שנה היו אלו הארבע דורות, וכן הוא דעת הרד"ל, ובז"ר בועז ועובד וישי אמרו חכמים יותר מד' מאות שנה היו חיין, [נ"ל חיו, לו היו חיין] ובתנחומא איחא לא הגיע לימי אבותיו בועז ועובד וישי, שובד אמרו ר"ל יותר מן ד' מאות שנה חיו, כדאשכחן אחד להגיה כן ששובד לבדו ה' ארבע מאות שנה, וט"פ התנחומא הביא כן במדרש רבה בלוח דפוסים, והוא כגון, ובילקוט תורה רמז קל"ו מובא בשם ב"ר יוחנן מד' מאות שנה חיו, וכן בילקוט מלכים רמז קס"ח הגי' ג"כ ארבע מאות שנה היו [נ"ל חיו] כמו שהגתי במדרש. וראיתי ביוחסין (דפוס קראקא דף י' ע"ב) שהביא בשם בעלי הקבלה כי שובד חי ח' שנה כדאיתא בתנחומא פ' ויחי ששובד חיה יותר מת' שנה כמו שהוא בספר קבלת החסיד וכן בב"ר פ' ויחי עכ"ל: (יב) מאה ושלשים ושלש שנה. וכן בב"ר רומי וכ"י רח"ס וכ"י פארמא, ובילקוט ויחי רמז קל"ג שנה, ותקנתו ש"ל קל"ז דכתיב ויחי חיי עמרם שבע ושלשים ומאת שנה (שמות ו כ), וכ"ה בב"ר ובנדרש. והטעות נעשת כך שהיה כתוב שהרי לוי חי קל"ז וקתה בנו חי קל"ג ועמרם בנו חי קל"ו, והמעתיק טעה והציג אלל עמרם קל"ג. ובכ"י ה' של אקספארד כפסוק ק"ל שנים: (יג) וקרא ליוסף אלל בשביל שהיה ספיקה בידו לעשות. וכ"ה בב"ר שם ושם הגי' בשביל שהיה, ובילקוט ויחי בשם ב"ר, וכן ברש"י עה"ת למי שהיה יכולת בידו לעשות, וכן בלקח טוב לפי שיער שיוסף היה יכולת בידו לעשות. אולם במדרש נוסף ויקרא ליוסף ללמדך שהכל מכבדין למי שהשעה עומדת לו. ועוד שהיתה ספק בידו לעמוד בלואתו. ובז"ר נוסף בסוף ע"פ התנחומא הנדפס, ולפי שהשעה עומדת לו וכן ליחא בלקח טוב. ובכ"י ה' של אקספארד הגי' למי שהשעה בידו עומדת לו: (יד) ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך. במדרש נוסף לפני זה בשבילך ירדתי למצרים בשבילך אמרתי אמותה הפעם, ועשיוי אדם מת בספינה הנפש הולכת אלל אבותיו ושכנתי עם אבותי ושאלתי ממזכרים וקברתי בקבורתם, שהיו מחבדין את הקבורה [שנאמר] בקברי אשר כריתי. ובז"ר נוסף רק ההחלטה "בשבילך ירדתי למצרים בשבילך אמרתי אמותה הפעם". ובילקוט ויחי רמז קל"ג שהביא דברי הב"ר ליחא זה: (טו) ויש חסד של שקר. עיין רש"י בפ' עה"ת חסד ששעוין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מפסל להשלים גמול. ועיין בלקח טוב כל חסד שהוא שלל אלוה חסד של אמת אלל חסד שפנינו הוא חסד של חסד: (טז) לפי שמופה של מצרים ללקות בכנים. וכן הביא רש"י בפ' עה"ת וכן מובא בלקח טוב: (יז) אבל דניאל לא ביקש. וכ"ה בב"ר רומי וכ"י פארמא, אלל בב"ר ובנדפס הגי' אלל דניאל לא קיבל: (יח) יען כי גבה לבך. מלת "כי" מובא גם בב"ר רומי וכ"י רח"ס: וכ"י פארמא, ובילקוט ויחי רמז קל"ו וילקוט יחזקאל רמז ט"ז, ובקרא ליחא: (יט) אל ארץ השלכתך. וכן

(כ) שלא יפדו בי המצרים שנמשלו בחמור, שנאמר אשר בשר חמורים בשרם (ויחזק' כג, ו), ואני נמשלתי בשם, שנאמר שה פזורה ישראל (ויחזק' כ י), ובתיב ופטר חמור תפדה בשם (שם לז כ), שלא יפדו בי, הוי אל נא תקברני במצרים:
 [ו] ושכבתי עם אבותי וגו' (נחמיה מז ל). למה כל האבות טובעין ובהבנין קבורת ארץ ישראל, (כא) אמר ר' חנניה אמר ר' יהושע בן לוי דברים בנו, אתהלך לפני ה' בארצות החיים (פסלים קטו ט), (כב) אמרו רבותינו שני דברים בשם ר' חלבו למה האבות מחבבין ארץ ישראל לקבורה, שמתי ארץ ישראל חיים תחלה לימות המשיח, (כג) ואוכלין שנות המשיח. (כד) ור' חמא ב"ר חנינא אמר מי שמת בחוצה לארץ ונקבר שם שתי מיתות יש בידו, מנין שנאמר ואתה פשחור וכל יושבי ביתך תלכו בשבי ובכל תבא ושם תמות ושם תקבר אתה וכל אהביך אשר נבאת להם בשקר (ויחזק' כ ו). (כה) אמר ר' סימון אם כן הפסידו הצדיקים שבחוצה לארץ נקברין, אלא מה הקב"ה עשה (כו) (מחור) [מחר] לפנייהם את הארץ, ועשה אותן כנודות הללו והם מתגלגלין ובאין, עד שמגיעין אל ארץ ישראל, וכיון שמגיעין לארץ ישראל נותן בהם רוח חיים, והן עומדין בנין, שנאמר (חנני) (הנה אני) פורת את קברותיכם וגו' (ויחזק' לו י), ואחר כך ונתתי רוחי בבם וחייתם (שם ע"ט י). אמר ריש לקיש מרמא מלא הוא כיון שמגיעין לארץ ישראל, הקב"ה נותן בהם נשמה, שנאמר נותן נשמה לעם עליה (ישעיה מ"ה ה): (כו) מעשה בר' קצרא ור' אלעזר שהיו מזהבין

הערות ותקונים

הוא כ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י פאריזא וזילקוס ויחזקאל שם, ונקרא כתוב על ארץ השלמחוד: (כ) שלא יפדו בי המצרים שנמשלו לחמור שנאמר אשר בשר חמורים בשרם. וכ"ה בנדפס וזילקוס ויחי רמז ק"ו: שם כ"ר. ולפינו צ"ל נמסר הכתוב אשר בשר חמורים בשרם ממקומו: (כא) אמר ר' חנניה אמר ר' יהושע בן לוי דברים בנו. וכ"ה כ"י רומי, וז"ל אמר ר' חנניה דברים בנו אמר ר' יהושע בן לוי דברים בנו, וזירושלמי כלאים פ"ה ה"ד (דף לז ע"ג) ומחזות פ"ב ה"ג (דף לה ע"ג) ר' אלעזר דברים בנו ר' חנינא דברים בנו ר' יהושע בן לוי אמר דברים בנו, וכן הוא בתנחומא הגדפס, ושם הני' ר' חנניה וצ"ל הלשון משונש אמר ר' אלעזר דברים בנו ר' יהושע בן לוי אמר מהו דברים בנו. וזלוק טוב הני' אמר ר' אלעזר דברים בנו אמר ר' חנינא ור' יהושע בן לוי מה דברים בנו. וז"ל אמר ר' אלעזר דברים בנו [ר' חנינא דברים בנו] ר' יהושע בן לוי אמר [דברים בנו]. וזילקוס ויחי שם כ"ר אמר ר' אלעזר דברים בנו, והשאר חסר, ובפסיקתא רבתי פ"א ר' חנינא דברים בנו ר' יוסי אמר דברים בנו, יש לתקן ר' יהושע בן לוי אמר דברים בנו, וחסר ר' אלעזר דברים בנו. ועיין בחזקוני דף קיא ע"א ומוצא בלקח מוצא שם, ופי' דברים בנו, יש זו סוד ופעם לדבר: (כב) אמרו רבותינו שני דברים בשם ר' חלבו, וז"ל צ"ל בתנחומא הגדפס אמר ר"ל שני דברים אמר רב בשם ר' חלבו ז"ל ארז"ל שני דברים בשם ר' חלבו, ובפסיקתא רבתי שם אמר ריש לקיש בשם ר' אלעזר הקפד מפני שמתי חיים בימות המשיח. וזירושלמי כלאים וכתובות שם ר' שמעון בן לקיש בשם בר קפרא ארץ שמתי חיים תחלה לימות המשיח. ובתנחומא שלפינו ויאל אות כ"ג אמר ריש לקיש בשם ר' אלעזר הקפד מפני שמתי חיים ישראל חיים תחלה לימות המשיח: (כג) ואוכלים שנות המשיח. זה ליתא זירושלמי ובפסיקתא רבתי: (כד) ור' חמא בר חנינא אמר. צ"ל ר' חנינא דברים בנו ר' חמא, וכן בנדפס ורבי חנניה אמר וחסרים ג"כ המלות ור' חמא, וז"ל ר' חמא בר חנינא כמו שהוא בתנחומא כ"י שלפינו, וזירושלמי שם ר' חלבו ור' חמא בר חנינא חד אמר מה שם ונקבר שם יש בידו שתי, מה שם ונקבר כאן יש בידו אחת, ויחזקאל אמר קבורה מכפרת על מיתת שלהן. ובפסיקתא רבתי שם רבי חלבו ורבי חמא בר חנינא ר' חלבו אמר המת בחוצה לארץ והנקבר בחוצה לארץ שתי לרות שני לרות המיתה ולרות הקבורה, למה שכתב בפשחור ולמה פשחור וכל יושבי ביתך וגו', ור' חמא בר חנינא אמר המת בחוצה לארץ כיון שביא מחוצה לארץ ונקבר בארץ אין בידו אלא מיתה אחת: (כה) אמר ר' סימון. וכ"ה צ"ל דברים בנו וזירושלמי כלאים שם אמר ר' סימין, וזירושלמי כתובות שם אמר ר' סימאי, ובפסיקתא רבתי שם אמר ר' אלעזר בשם ר' סימאי: (כו) מחור לפנייהם את הארץ. כן הוא כ"י רח"ס וכ"י פאריזא, וכ"י רומי מחור לפנייהם את הארץ, פי' עושה חור בקרקע. וזירושלמי כלאים הני' מחלוד לפנייהם את הארץ והן מתגלגלין כנאדות, וזירושלמי כתובות מהלך לפנייהם את הארץ, ז"ל מחלוד, וכן הוא זירושלמי כתובות ע"פ פ"ה, ופי' מחלוד משון מרלידן את הקרקע (צ"ב י"ס ע"ג), עיין בערוך ערך חלד. וצ"ל ובנדפס הני' עושה להן מחילות בארץ ועושה אותן כמערות הללו והן מתגלגלין עד שמגיעין לארץ ישראל. ובפסיקתא רבתי האלהים עושה להם מחילות בארץ והם מתגלגלים כנאדות ובאין לארץ ישראל. וכן זירושלמי שם וכן מתגלגלין כנודות, ועיין בבלי כתובות דף קיא ע"א: (כו) מעשה בר' קצרא ור' אלעזר. וכ"ה כ"י

(כח) בפולין של חוץ מטבריא ראו ארון של מת שבא מחוצה לארץ ליקבר בארץ ישראל. אמר ר' קצרא לר' אלעזר מה מועיל שיצתה נפשו בחוצה לארץ, ובא להקבר בארץ ישראל, אני קורא עליו, ונחלתו שמתם לתועבה (ויחם כו), בחיובם, ותבואו ותשכמו את ארצי (ע), במיתותכם, א"ל כיון שנקבר בארץ ישראל הקב"ה מכפר לו שנאמר וכפר אדמתו עמו (דברים לג מג): (כט) ר' יוחנן כשהיה מסתלק מן העולם, אמר לתלמידיו אל נא תקברוני אלא בכלים צבועים, ולא בכלים לבנים, (ל) [ולא בכלים שחורים], אם אעמוד בין הצדיקים לא אבוש, ובין הרשעים לא אכלם: (לא) ר' יהודה כשנפטר מן העולם אמר למי שהוא עומד עליו אמור להם קראו לי לתלמידי, אמר להם (לב) קברו אותי בכלים לבנים, שלא אבוש במועשי להקביל פני בוראי: (לג) רבינו הקדוש כשהיה מסתלק מן העולם, צוה ג' דברים, אמר להן לא תזון אלמנתי מתוך ביתי, ואל תספור לי בעיירות שבארץ ישראל, ואל תניחו לנכרי שיגע במשתי, אלא מי שנשפך לי בחיי, ישפך לי במותי, (לד) והוא דר בצפורי שבע עשרה שנה, (לה) שלש עשרה שנה חשש בשיניו, (לו) וכל אותן שלש עשרה שנה לא מתה חיה בארץ ישראל, ולא הפילה אשה עוברת בארץ ישראל, ובסוף שלש עשרה שנה בעם רבינו הקדוש על ר' חייא הגדול, נכנס אליהו וכו' לשבץ אצל רבינו הקדוש בדמותו של ר' חייא, ונתן ידו על שינו ומיד נתפא, למחר נכנס ר' חייא אצלו, א"ל ר' אותו חשך מה היא עושה, א"ל משעה שנתת עליו ידך אתמול נתפאה באותה שעה, אמר ר' חייא היא לא לבש חיות שבארץ ישראל, [אי לבש עוברות שבארץ ישראל], אפילו כן אמר לו לא נתתי אני ידו

הערות ותקונים

כ"י רומי וכ"י רח"ס. ובג"ר ובגדפס מעשה דרבי ורבי אליעזר, ובירושלמי כלאים פ"ס סוף ה"ד (דף לב ע"ד) רבי דר קרייא ור' לעזר, ובירושלמי כתובות סס פ"ב ה"ג (דף לה ע"ב) רבה דר קריא ור' א, בג"ר ובגדפס יש להקן ש"ל דרבי [קלרף] כמו שהוא בתנחומא שלפנינו, וכן בירושלמי כלאים ז"ל בר קצריא וח"כ נעשים ברקוריא, ובירושלמי כתובות מלת "רבה" הוא נעשות ו"ל מעשה דר' קריא, ובגסיקתא רבתי ר' דרקיא ור' אליעזר בן פדת: (כח) כפול של חוץ מטבריא. וכ"ס בג"ר ובגדפס, ובירושלמי שם הון מטיילין צאסטרין. ובגסיקתא רבתי הון מטיילין צאילפס, לדעתו יש להקן ש"ל צאילפס, ופי' בלשון וי' צאטלג' דרך וחזן אשר יולאים וצאס בני אדם. עיין ערך מ"ס זר 41 ע"ד אילויס. ועיין ערך השלם ערך אלפס, ובירושלמי יש להקן צאסטרין, והוא המלה היונית והדומות strata (סטראטס) (בט) ר' יוחנן כו' אלא בכלים צבועים ולא בכלים לבנים. בג"ר הגי' ר' יוחנן כשהיה מסתלק מן העולם אמר לאותן שהיו לריבין להספיל צו קברו אותי בכלים צבועים דבריקא לא לבנים ולא שחורים. וכן הוא בגדפס, ומלת דבריקא הוסיף בעל מ"כ, וכן בג"ר פ"ק אות ב' מאזין דבריקא. ובירושלמי כלאים פ"ס ה"ד (דף לב ע"ב) ר' יוחנן מפקד מלכשניו דבריקא לא חיוורי ולא אומנין אין קמית בני דבריקא לא נבחה, אין קמית. בני רשיעא לא נבחה. ובירושלמי כתובות פ"ב ה"ג (דף לה ע"א) הגי' אלכסי בורדיקא, והיא הגי' הנכונה, וכן ז"ל בג"ר ברדיקא, כמו שהעיר בגדק יידי הרב הגדול הגלשון הנפלא מהר"ם קאהוס בערך בורדיקא, ובגלשון ערבי וסורי פתרון המלה כנע ממוע בין הלובן ובין השחרות והוא ל"מ ברודים. והכוונה לא בכלים לבנים ולא שחורים אלא ברודים, כלומר מורכבים מן לבנים ושחורים והיינו צבועים. ובעל התנחומא או המעתיקים השמישו המלה הזר ברדיקא והיינו צבועים, כלים צבועים, רק בג"ר שם נוסף בפנים ע"פ המ"כ מלת "דבריקא" ולא כמו שהעיר הרב ד"ר קאהוס שבג"ר מלת צבועים צאה מגליון לפרש מלת דבריקא, רק בג"ר שם כל הפרשה לקח מן התנחומא כ"י, ומלת דבריקא הוסיף המ"כ, וליחא בתנחומא הגדפס: (ל) ולא בכלים שחורים. הוספתי, וכן חסר כ"י רומי וכ"י רח"ס וכ"י פארמא. וממלא לנכון בג"ר ובגדפס ובירושלמי שהצאחי: (לא) ר' יהודה כשנפטר מן העולם. וכ"ס בג"ר רומי וכ"י רח"ס וכ"י פארמא, אולם בג"ר פ"ז ובגדפס הגי' ר' יאשיה, וכן בירושלמי שם בג' המקומות ובג"ר פ"ק אות ב' הגי' ר' יאשיה רק מוצא שם בשמו צאסן אחר ע"ס: (לב) קברו אותי בכלים לבנים, וכ"ס בג"ר ובגדפס. ובכ"י רומי גורס קברו אותי בכלים צבועים: (לג) רבינו הקדוש. נשנה בירושלמי כלאים פ"ס (דף לב ע"א) וירושלמי כתובות פ"ב ה"ג (דף לג ע"ב), ובג"ר פ"ז אות ב' ובתנחומא הגדפס. וכן בג"ר פ"ק אות ב', ודברי ר' פ"ז לקוחים מן התנחומא, ודברי הב"ר מן פ"ק הם כהוספת דברים ומוצאים מן הירושלמי שם: (לד) והוא דר בצפורי, נשנה בירושלמי שם רבי הוה יתיב ליה בצפורי שבעה עשר שנין, ובירושלמי שם וכן בג"ר ובגדפס נוסף אחר זה והיה קורא על עלמו וימי יעקב בארץ מזרים י"ז שנה והיה יורד לצפורי י"ז שנין וזה חסר לפיטו: (לה) שלש עשרה שנין חשש בשינו, נשנה בירושלמי שם: (לו) וכל אותן שלש עשרה

על שינך, מיד ידע רבינו שאליהו היה, מאותה שעה (לו) התחיל ר' חייא נדהג בו כבוד:
 [ז] (לה) ושבבתי עם אבותי. אמר יעקב ליוסף אם אתה עושה לי כמו שאני אומר
 כך הרי יפה, ואם לאו נפשי יוצאה ממני, אמר לו כך אני עושה
 כך, אמר לו השבע וישבע לו, כיון שנסתלק מהן כתיב, ויעשו בניו לו [בן] כאשר
 צום (נראה כי י), אמר הקב"ה בעולם הזה אין המות מניח לאדם שישמח, אבל לעולם
 הבא בלע המות ונר' (נראה כי ח), כיון שהממות מתלק מה כתיב ונלתי בירושלים
 וישתו בעמי ולא ישמעו בה עוד קול כבי (למ) וקול (צעהק) [זעהק] (ס סס יט):
 [ה] ויקרא יעקב אל בניו (נראה כי ח). (מ) לא היה (מא) צריך לומר אלא ויקרא
 עשו אל בניו, למה שהוא גדול, אמר הכתוב כי לא שאול תודך מות
 יהלך (נראה כי י), מי מודה מי שהוא חי, ומשתחוה לאל חי, שנאמר חי חי הוא יודך
 כמוני היום ונר' (סס סס יט), (מב) וכן עשו הרשע לא מת על מסתו, ולא עשה
 (מג) דייתיקי (פ' צוואה), ומי עשה דייתיקי יעקב, שנאמר ויקרא יעקב אל בניו:
 [ט] [ויקרא יעקב אל בניו]. (מד) ונר' מסיר שפה לנאמנים ושעם וקנים יקח (אוי
 י כ), זה יצחק ויעקב ששניהם בקשו לגלות (מה) מסמירין של הקב"ה
 (פי' סודו) יצחק קרא לעשו בקש לגלות לו את הקץ וגו' הקב"ה ממנו, שנאמר ויקרא
 את עשו בנו הגדול ונר' (נראה כי ח), ואף יעקב בקש לגלות לבניו את הקץ, שנאמר
 האספי ואנידה לכם ונר', (מו) למה הדבר דומה, לעבד שהאמינו המלך על כל מה
 שיש לו, בא אותו העבד למות, קרא לבניו לעשותן בני חורין, ולומר להם

הערות ותקונים

שם. בירושלמי שם מובא זה בשם ר' יוסי כי רבי בון: (לו) התחיל ר' חייא טהג בו כבוד. נדפס
 מאותה שעה התחיל לנהוג ברבי חייא כבוד: (לח) ושבבתי עם אבותי. בנ"ר פל"ז לא הביא רק עד סוף
 הכות ו', אבל נדפסם הביא גם אות ו': (למ) וקול נעה. וכו' בנ"ר רומי וכו' רח"ס. ובקרא ועקה:
 (ס) לא היה צריך לומר אלף ויקרא עשו אל בניו, זה ליתא בנדפס ומתחיל שם בלות ח' מן המאמר ז"ה
 מסיר שפה לנאמנים (לפניו אות ט'), ובנדפס נמלאים מאמרים אחרים כל אות ד' ה' ו' ז' אשר ליתא
 ז"ה שלט. ומכאן עד ר' אלעזר אומר מהו פחו ט' (בלות י"ב), וכן מן בנימין ואב יסרף ז"ה כי לא
 יגשה ה' אלפים דבר (אות י"ג) בבקר יאכל עד את הכבש האחד העשה בבקר עד סוף הפרשה נעתק
 בשיטה חדשה לב"ר הדפסם סוף ספר משפטי שבעות לרב האי גאון ז"ל, וכן נדפס בבית המדרש ח"ב
 ד' ע"ב עד פ"ב ואח"כ נדפסם בדפוס ווילנא בסוף מדרש ב"ר. ולפי הקדמונים היה הכתוב חדשה בתוך
 ב"ר פל"ח, ואם לא כל המאמרים אבל בודאי חלק גדול ממה כמות שכתב בילקוט רמז קנ"ו המהחיל
 ז"ה מסיר שפה לנאמנים צ"ח ב"ר פל"ח וליתא לפניו והוא בתנחומא לפניו ובשיטה חדשה שם. ורואי
 בילקוט דפוס ליוורט משנת ת"י עם פי' ברית אברהם מליון בלדו "תנחומא". וכן הביא ברמז
 קנ"ח קנ"ס הוא מן שיטה חדשה ועל רמז קנ"ח צ"ח ב"ר ומוסב גם על רמז קנ"ס ובילקוט
 דפוס ליוורטו גם בבאן נרשם בלדו תנחומא, וכן הערוך ערך פרקופי הביא בשם ב"ר פל"ז (כוונתו
 לפל"ח כי הערוך מליון הפרשיות מנ"ר עם פרשה אחת מוקדמת), התחיל מחלק להם פרוקפאות, והוא
 לפניו בתנחומא, וכן בשיטה חדשה שם, גם פירש"י המיוחס לו בנ"ר פל"ח מפרש את המאמרים הכתובים
 בשיטה חדשה כאלו היו כתובים לפניו בפל"ח. ובילקוט שם על התחלת המאמר לא היה צריך לומר מליון
 "ילמדנו" או שז"ל "תנחומא" או הליון ילמדנו מוסב על המאמר שלפניו אמר יעקב מה אני מניח את בני
 ועל ויקרא יעקב אל בניו לא היה צריך לומר חסר הליון "תנחומא": (מא) לא היה צריך לומר. בשיטה
 חדשה לא היה צריך קרא לומר: (מב) וכן עשו הרשע לא מת על מסתו ולא עשה דייתיקי. בילקוט
 רמז קנ"ו הביא הג' אמר ר' חנינא בנבא שבעול אין עבד משה דייתיקי ומי עשה דייתיקי
 בן חורין, בן עשו הרשע אינו עשה דייתיקי, לא מת עשו על מסתו, ומי עשה דייתיקי יעקב,
 המלות אמר ר' חנינא בנבא שבעול עד בן חורין נוספו בילקוט שהוסיף אחד משיטה חדשה, ושם הלשון
 משבש והמלות "בן יעקב גורר מת" (ובבית המדרש גורר מה) יש למחוק מן הספר. ועיין בלגדה בראשית
 פ"א אות א' הוסיף הרבנות דברים על דברי התנחומא: (מג) דייתיקי "פי' נראה". הפי' הוא הוספת
 המעתיק וליתא בנ"ר רומי וכו' רח"ס וכו' פארמא, וכן בילקוט נרשם בלדו "שער נראה בל"ח ועיין לשון
 וינא הערה י"א: (מד) ונר' מסיר שפה לנאמנים. מובא בשיטה חדשה לב"ר בילקוט ויחי רמז קנ"ו,
 ונרשם שם ב"ר פל"ח, וכאשר הערותיו למעלה בזהרה מ' היו בדברים כתובים בנ"ר פל"ח, ובילקוט דפוס
 ליוורטו נרשם בלדו "תנחומא". וכן מובא בקצרה בילקוט איוב רמז תתק"י בשם התנחומא, וכן מובא
 בתנחומא הנדפס אות ח': (מה) מסמירין של הקב"ה "פי' סודו". הוספת המעתיק וליתא בנ"ר רומי וכו'
 רח"ס וכו' פארמא: (בו) למה הדבר דומה. עיין ב"ר פל"ח אות ב' ופסיקתא רבתי פל"ח ומונא שם
 הלשון כסגנון אחר וגם המשל בלוקן אחר, ובילקוט איוב שם הביא את המשל בסוף המאמר, אולם בילקוט

אסופות, מה עשו (נו) כיון שנכנסו התחיל מקנתרן: ראובן בכורי אתה (בראשית מט ג). (נו) חד אמר לפגם אחד אמר לשבח, לפגם, אמר לו ראובן בכורי אתה, אתה בכור ואני בכור, (נח) אמר ר' יהודה הלוי ב"ר שלום (נח) שמונים וארבע שנה לא ראה יעקב קרי, אני בכור ואתה בכור: כחי וראשית אוני יתר שאת. שלך היתה ראוייה כהונה גדולה, ואין שאת אלא כהונה גדולה, שנאמר וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם (ויקרא ט כג): ויתר עז שלך היתה המלוכה ראוייה, ואין עז אלא מלכות, שנאמר ויתן עז למלכו (ש"ס ג י). וחד אמר לשבח, ראובן בכורי אתה, נאה אתה לבכורה, אע"פ שחללת בקנאתו של אמו קינא, למה כל ימים שהיתה רחל קיימת היתה מטתו של יעקב אצלה, משמחה נשל יעקב מטתו ונתנה אצל בלהה, מה עשה ראובן נשל קנאתו של אמו, עשה עצמו כאילו ישן באותה מטה, כדי שימול יעקב מטתו אצל דאה, לפיכך הוא מקלסו, ראובן בכורי אתה, כחי וראשית אוני, אתה היתה מפה ראשונה שיצתה ממני:

[יב] פהו כמים אל תותר. מהו כמים, ר' ירמיה ור' נתן, חד אמר לפגם, וחד אמר לשבח, לפגם מהו כמים לא הנחת לך כלום, אלא כמים, כיצד אדם מפה חבית של דבש והוא משייר בה קימעה, כשמערה בה מים אינו משייר כלום, כך לא שיירתה לך כלום וכות, אלא פהו כמים. וחד אמר לשבח, מהו כמים, אדם שהוא מערה דבש או שמן משייר קימעה, אתה לא שיירתה לך עון אלא כמים, מה המים מטהרין אף אתה כן נטהרתה: (ס) ד"א פהו כמים, לשון נוטריקון הוא, ר' אליעזר אומר מהו פהו, פ'חית ח'שית ז'נית, הפרחתה הילך: [ד"א פהו כמים]. (סא) שנו רבותינו שלשה משקין אסורין משום גילוי, המים והיין והחלב, נמצא היין מגולה הרי הוא מיצר בו שהוא שופכו, אבל המים אם נמצאו מגולין אינו מיצר מהן אם שופכן, כך עשית כל הכתרים שהיו לי השלכת אותם כמים, פהו כמים, נכנסו שמעון ולוי וקנתרן, אמר שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם, (סב) מהו מכרותיהם כלי חמס: בסודם אל תבא נפשי ובקהלם אל תחד כבודי, כששני השבטים האלו נקהלים לא יזכר שמי שם, כשיעמוד זמרי ויהטא אל תחד כבודי (סג) [שנאמר זמרי בן סלוא נשיא

הערות ותקונים

אסופות אסופות, וכו' נשיטה חדשה. ובתנחומא הגדפס וכן צב"ר פל"ס אות ו' הנו' ד"א האספס מנה מהם זקנים שנאמר אספס לי שנשים איש, ועיין צב"ר פל"ס אות ז': (יג) כיון שנכנסו התחיל מקנתרן. וכו' נשיטה חדשה. וכו' רומי נסעות כיון שנקשו התחיל מקנתרן, ולעתי' צ"ל כיון שנקשו: (יג) חד אמר לפגם וחד אמר לשבח. נשיטה חדשה חסר זה ומתחיל ראובן בכורי אתה אמר ר' לוי צר שלום שלא ראה קרי בו. ועיין צב"ר פל"ס אות ד' רבי' היה אומר צו דבר לשבח ודבר לגנאי ע"פ כמה שנים: (נח) אמר ר' יהודה הלוי צר שלום. נשיטה חדשה אמר ר' לוי צר שלום צ"ל אמר ר' יהודה הלוי צר שלום, וכן צב"ר נלקח טוב הביא דאמר ר' לוי צר שלום: (נח) שמונים וארבע שנים, וכו' נשיטה חדשה פ"ד שנה, וכו' צב"ר פל"ס, ובלקח טוב נסעות, בן שנשים שנה ושבע שנה, וצ"ל וארבע שנה, והיה כהוב פ"ד וחשב המעתיק על אות ד' שהיה ד' והציג ושבע. ובתנחומא הגדפס וכן צב"ר פל"ס אות ו' נסעות שששים פ' שנה ואפילו ספת קרי לא ראינו, יש לתקן פל"ס פ"ד שנה, כי היה פ"ד שנה כשנא' את לאה, עיין צב"ר פס"ס: בן ס' שנה היה יעקב נשאל את הנכרות וי"ט שנה נתמן צבית עבר וז' שנים עבד דרחל מנאל מנאל אשה בן פ"ד שנה ע"פ ועיין מגילה דף יז ע"א ונרש"י שם: (ס) ד"א פהו כמים לשון נוטריקון יוא ר' אלעזר אומר פחית חשית זנית, ככ" רומי פחות חסות זנית, וכן נשיטה חדשה פחות חסות זנית, והשמים שם שם האומר, ועיין צב"ר פל"ס אות ד' ופל"ס אות י', וצב"ר פל"ס שם מנאל זה נסר ר' יהושע, ובס' אליעזר מנאל נסבטון אחר, ועיין צב"ר (דף נה ע"ב) ובלקח טוב ובתנחומא הגדפס אות פ' ובגלגל נרשית פס"ס ותמאל דרשות שוות ע"פ נוטריקון, והסיום לפניהם בתנחומא הפרחת חילך הוא ג"כ בלשון נוטריקון, וחסר אות ו' מן פחו: (סא) שנו רבותינו. תרומות פ"ח מ"ד ומנאל נכבדת נרשית פס"ס: (סב) מהו מכרותיהם כלי חמס, לדעתי צ"ל צ"ל חרב. וכן צב"ר פל"ס אות ו' מכרותיהם אמר ר' יוחנן לשון יוני הוא מכירין (פי' קורין לתרבות מכירין) וכן צו"ר ריש פל"ס וסדר"א פל"ס ובלקח טוב (בראשית מט ה) ובגלגל נרשית שם, וזוהי המלה היונית μαχαλα והמלות "פי' קורין לתרבות מכירין" נוסף בפנים המדרש ע"פ התנחומא הגדפס שהביא מכרותיהם לשון יוני הוא שקורין לתרבות מכירין. וכן מנאל נרש"י עה"ת בשם התנחומא, וז"ל לשון כלי זיין הסיק בלשון יוני מכיר תנחומא עכ"ל. ומזה סעד שהיה כן לפניו בתנחומא כמו שהקטתי: (סג) שנאמר זמרי בן סלוא. והספתי ומנאל לנכון ככ"י רומי וכו' רח"ו וכו' פלחמא, והשמים המעתיק מן תחד כבודי עד תחד כבודי. וכן מנאל צילקס ויחי רומי רמו קל"ו בשם התנחומא. גם צילקס ד"ה רמו אלף ע"ז ד"ה בן חסיר, וכן תראה צב"ר פל"ס אות ו' נסודם

בית אב לשמעוני (במדבר כה יד), וכן ויקח קרח בן יצחק בן קהת בן לוי וגו' ויקחלו על משה ועל אהרן (שם טו ז טז), בקהלם אל תחד כבודי: כי באפם הרגו איש. כשהרגו את שכם בן חמור אמר להם עברתם אותי, מיד ארור אפם כי עז, אין השבטים הללו יכולין לישב כאחת, אלא אהלכם ביעקב ואפיצם בישראל, נכנסם יהודה וקילסו. יהודה אתה יודוך אחיך, אתה בשבך הודת אמך כשילדה אותך אמרה הפעם אודה את ה' (בראשית כט לפ), ומה ראתה להודות ביהודה, אלא ילדה לראובן, וראה דתן ואבירם ולא הודת בו, ילדה לשמעון וראתה זמרי ולא הודת בו, ילדה ללוי וראתה קרח ולא הודת בו, כיון שילדה ליהודה מיד הודת בו, שהוא הודה במעשה תמר, שנאמר ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני (שם לו טו), א"ל אביו אמך הודית בך ואת הודית, לפיכך אחיך יודו לו. (סד) צחק כשבירך ליעקב אמר לו וישתחוו לך בני אמך (שם לו טז), שלא היה לו אלא אשה אחת, אבל יעקב שהיו לו ארבע נשים אמר בני אביך, למה יודוך אחיך שכל ישראל יקראו על שמך יהודים, ולא עוד אלא שהמשיח יוצא ממך שהוא מושיע את ישראל, שנאמר ויצא חומר בנוע ישי וגו' (ישעיה יא ה):

[יג] בנימן ואב ישרף. (סה) זש"ה כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ז ו), (פו) בתחלה היה הסוד ליראי ה', שנאמר סוד ה' ליראיו (תהלים כה יד), חזר ונתן אותו לישירים שנאמר ואת ישרים סודו (משלי ז ג), חזר ונתן אותו לנביאים, שנאמר כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים: כל מה שהנדיקים עושים ברוח הקודש עושין, (סז) יעקב כשבירך את יהודה בירכו באריה שנאמר גור אריה יהודה (בראשית מט ט), כנגד מלכות בבל, שכתיב בו קדמייתא כאריה (דמאל ז ד), ונתנה מישאל ועזריה מזדוגין לה, (סח) ליוסף ויונו כנגד מלכות רומי הרשעה הזו. (סט) אמר ר' שמואל בר נחמן (ע) מסורת של אגדה היא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל [שנאמר אם לא יסחבום צעירי הצאן] (יבמות מט כ). (עא) ומשה ויונו שבמו של לוי כנגד מלכות יון בני חשמונאי שהיה מלוי, ולוי שבט שלישי הוא, וזו מלכות יון שלישית, לוי שלש אותיות, ויון שלש אותיות, זה מקריב פרים וזה כותב על קרן השור אין להן חלק באלהי ישראל, אלו מרובין ואלו מועטין, ראה אותן משה ובירכן, שנאמר ברכ ה' ילדו וגו' (דברים לג יא), (עב) ויעקב ויונו לבנימן כנגד מלכות מדי, וכתוב במלכות מדי, וארו (חיווא) [חיוה] אחרי (תנייניה דמייא) [תניניה דמיה] לדוד (דמאל ז ס), (עג) שהרי הקישה כנגד שבט בנימן שנמשל

הערות ותקונים

אל תכזב נפשי כשיעמוד זמרי ויעשה אותו מעשה בכזבי אל יזכר שמי שם שנאמר ושם איש ישראל המוכה וגו' (במדבר כה) בקהלם אל תחד כבודי כשיקביל קרח את עדתו לתלוק לא יתחד שמי עליהם אלא ויקח קרח בן יצחק בן קהת בן לוי (שם טו), וכן מובא בתנחומא הגדפס ויחי אות י' בהרצת לאן, ועיין גם בנש"פ' התורה: (סד) יצחק כשבירך ליעקב אמר לו וישתחוו לך בני אמך שלא היה לו אלא אשה אחת, מובא בנ"ר פס"ז ופנ"ח ופנ"ט ובתנחומא הגדפס וברש"י על התורה: (סה) זש"ה כי לא יעשה ה' אלהים דבר. מכאן עד סוף הפרשה מובא בתנחומא הגדפס אות י"ד וכן בשיטה חדשה (בית המדרש לז' 8) רק שם נתקבל הלשון: (סז) בתחלה היה הסוד ליראי ה'. נראה בנ"ר פמ"ח אות ז' וכן בתנחומא הגדפס וירא אות ו', ובקריאה במדרש שו"ס מזמור כ"ה וכן מובא בילקוט וירא רמז פ"ב ובילקוט חזקוני רמז תש"ב ובילקוט עמוס רמז תקנ"א: (סז) יעקב כשבירך את יהודה. בתנחומא הגדפס שם ויחי אות י' ובשיטה חדשה העתיק כל המאמר, וכן נראה בנ"ר פמ"ח אות ג' בהרצת דברים ע"ס: (סח) ליוסף ויונו כנגד מלכות הרשעה הזו. בתנחומא הגדפס כנגד מלכות אדום, ובנ"ר ג' אחרת ע"ס, והמאמר יוסף כנגד מלכות אדום הוא שם בדברי משה: (סט) אמר ר' שמואל בר נחמן, וכן הוא לעיל בתנחומא שלפנינו ויאל אות פ"ו ומובא בילקוט שופטים רמז ל"א בשם התנחומא. וכן הוא בתנחומא הגדפס ויחי שם, ובנ"ר שם סוף אות ז' מובא זה בשם ר' פהם, אולם בנ"ר פמ"ח אות ז' ופנ"ח אות ה' הניסח ר' פהם בשם ר' שמואל בר נחמן, ובשיטה חדשה השמיט שם המאמר, ועיין בנ"ר דף קכג ע"ב: (ע) מסורת של אגדה, בתנחומא הגדפס מסורת אגדה, ובנ"ר ובשיטה חדשה מסורת היא: (עא) ומשה ויונו שבמו של לוי כנגד מלכות יון בני חשמונאי שהיה מלוי. עיין שנת דף כא, ועיין רש"י צפירשו לפ' ברכה (דברים לג יא) מחץ מתנים קמיו ד"א ראה שעתידין חשמונאי וצניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים וז' בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבנות לכן נאמר בנ"ר ה' חילו ופעל ידיו תרסה ומשנאו מן יקומין מחץ מתנים קמיו ומשנאו מהיות להם תקומה: (עב) ויעקב ויונו לבנימן כנגד מלכות מדי. בגדפס נוסף אחר זה שמדרכי שרע ממנה שהוא משגב בנימין, ועיין בנ"ר פמ"ח: (עג) שהרי הקישה כנגד שבט צדנימן,

בו, שנאמר בנימן זאב ישרף, מה הזאב הזה חושף כך היה שבטו של בנימן חושף, (עד) שנאמר וראיתם (את) [והנה אם יצאו] בנות שילה וגו' וחשפתם לכם (שופטים כא כא): [יד] (עח) ד"א בנימן זאב ישרף וגו'. מדבר בשופטו באהוד מה כתיב ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות (סג ג טו), שהיה עוסק בתורה (עו) שנקראת חרב פיפיות, ולה שני פיות, שאוכלת בשני עולמות, העולם הזה והעולם הבא: (עו) ד"א ויעש לו אהוד חרב, (עח) ונתנה על ירך ימינו, נכנס אצל עגלון אמר לו דבר אלהים לי אליך (עט) (המלך) ויקם מעל הכסא (סג סג ט), אמר הקב"ה אתה חלקת לי כבוד ועמדת מכמאך בשביל כבודי, היך שאני מעמיד ממך בת שיעמוד ממנה בן ואני משיבו על כסאי, זו רות המואביה (פ) שעמד ממנה שלמה, שכתוב בו וישב שלמה על כסא ה' (דברי הימים ב ג), (פא) מה כתיב וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו (שופטים ג כא). בבקר יאכל עד, ויתקעה בבטנו (סג) ולערב יחלק שלל: [סו] ד"א בנימן זאב ישרף. מדבר בארצו, בבקר יאכל עד (פב) זו יריחו, שהיא מבכרת פירותיה, ולערב יחלק שלל, זו בית אל שהיא מלקשת פירותיה: ד"א בנימן זאב ישרף וגו'. (פג) מדבר בשאול, בבקר יאכל עד, ושאול לכד המלוכה על ישראל [וגו'] ויעש חיל ויך את עמלק (דברי הימים ב יז טו טז), ולערב יחלק שלל, ויבא וישלח בניו (סג לא ו): ד"א בנימן זאב ישרף, (פד) מדבר באסתר המלכה, בבקר יאכל עד, ויבא המלך והמן לשנות (אסתר ז ה), ולערב יחלק שלל, ביום ההוא נתן אחשוורוש לאסתר המלכה וגו' (סג ח ט): ד"א בנימן זאב ישרף, מדבר בקרבן, בבקר יאכל עד, את הכבש האחד תעשה בבקר (מגדני כח ד), (פו) ולערב יחלק שלל, (פו) ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (סג):

הערות ותקונים

בב"ר פל"ט אות ב'. אחר שסיים חזק נמשלה לדוב וארו חיור אחרי תנינא דמיא לדוב הכיז ר' תנינא אמר לדוב כתיב דב היה שמה והוא מן וי"ר פל"ה ואסתר רבה פ"א: (עד) שנאמר וראיתם את צבת שילה. הקנינו כמו שהוא בקרא, גם בכ"י רומי נקטות וראיתם את יוס יאלו צבת שילה, וכן יש לתקן בשיטה חדשה וראיתם וביה את יאלו ויאלו את יאלו. ובשיטה חדשה גם טוסף מלמד שסיו חוספס סיוס לבנין משום שטוספס נמשך ויאלו עליהם שלל יאלו נשים: (עח) ד"א בנימן זאב ישרף מדבר בשופטו באהוד התחומא נדפס גם בב"ר פל"ט אות ג', ובנפשות בב"ר מדבר בשופטיו, ז"ל בשופטו, דהא אהוד רק אחד הוא. ובשיטה חדשה השמים זה עד ד"א בנימן זאב ישרף מדבר בקרבן (סוף אות ט"ז), ומן שהיה טוסף בחורש מוצא בליקום שופטים רמז מ"ב בשם התחומא: (עו) שנקראת חרב פיפיות. נדפס שכתוב זה חרב פיפיות בידם (תהלים קמט): (עו) ד"א ויעש לו אהוד חרב ומתנה על ירך ימינו. ובכ"י רומי וב"י רח"ס וכו' פארמא, זה השם נדפס: (עח) ונתנה על ירך ימינו. בקרא ויתגור אותה מתחת למדיו על ירך ימינו (שופטים ג ו): (עט) המלך. מלת המלך הסגרת כי ליתא בקרא, וכן מובא גם בכ"י רומי וב"י רח"ס וכו' פארמא: (פ) שעמד ממנה שלמה. נדפס נפשות כיון שעמד שלמה, ויש לתקן ע"פ התחומא שלפנינו: (פא) מה כתיב וישלח אהוד את יד שמאלו. נדפס הלשון משונם מה כתיב באהוד ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטו, בבקר יאכל עד ויתקעה בבטו, ולערב יחלק שלל מדבר באהוד מה כתיב באהוד ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטו, בבקר יאכל עד, ויתקעה בבטו, ולערב יחלק שלל. והמלת מדבר באהוד הוא מיותר כי כתוב במאמר שלפנינו בנימן זאב ישרף מדבר זארו וחסר גם מלת "ה" מדבר באהוד: (פב) זו יריחו. כ"ה לנכון גם בב"ר סג, ומוצא בליקום ויחי רמז קס"א, אבל נדפס הכרס המלות זו יריחו: (פג) מדבר בשאול בבקר יאכל עד ושאלו לכל המלוכה. בליקום ויחי רמז קס"א בשם שורה שלמה וכו' ד"א בבקר יאכל עד זה שאלו דכתיב ושאלו לכד את המלוכה [ולערב יחלק שלל וימת שאלו ושלח בניו. ד"א בנימן זאב ישרף מדבר באסתר המלכה בבקר יאכל עד ויבא המלך והמן לשנות] ולערב יחלק שלל ואת בית המן נתתי לאסתר, והשמים המעתיק מן ולערב יחלק שלל עד ולערב יחלק שלל. ורש"י כפי' ע"ה הביא את דברי התחומא, ועיין בלקח סוף פ' ויחי (מס כו) ובהערה ק"ח. וגרסה כי היה לפניו טוסחא משונם בתחומא כמו שהיה לפני צבלי בליקום: (פד) מדבר באסתר המלכה בבקר יאכל עד ויבא המלך והמן לשנות טו'. ובכ"י נדפס. ובב"ר סג' בבקר יאכל עד ביום ההוא נתן המלך אחשוורוש לאסתר המלכה את בית המן, ולערב יחלק שלל ותשם אסתר את מרדכי על בית המן, ועיין ב"ש חולר שכתב דברי התחומא בזה הענין לא מוצאים השם: (פה) ד"א בנימן זאב ישרף מדבר בקרבן. זה הענין בשיטה חדשה (בית המדרש ג' 81), זה הוא המקור להנחום ירושלמי וי"ב: (פו) ולערב יחלק שלל ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. זה השם בשיטה חדשה: (פו) ואת הכבש השני תעשה בין

קיא

כדרש ויחי הנחמא

[מז] (פח) כל אלה שבמי ישראל שנים עשר. אלו השבטים, (פט) אבל להלן בישמעאל שנים עשר נשיאים יוליד (נחמ"ז יז כ), אבל השבטים על סדרו של עולם הוא מהלך, היום י"ב שעות, הלילה י"ב שעות, השנה י"ב חדשים, (צ) המזלות י"ב, לפיכך כל אלה שבמי ישראל שנים עשר. אמר ר' יוחנן, וכי שנים עשר שבטים היו, (צא) והלא אפרים ומנשה הרי י"ד, אלא כשלו נמנה עמקן אין אפרים ומנשה נמנה עמקן, וכשאין לוי נמנה עמקן אפרים ומנשה נמנע עמקן שבט אחד, מנין שנאמר לבני יוסף לאפרים אלישמע בן עמיתוד (נחמ"ד א י), הוי כל אלה שבמי ישראל שנים עשר (צב) לא פחות ולא יותר. (צג) אפילו רבקה ראתה אותם [שנים עשר] שנאמר ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך (נחמ"ד סג כג), הרי ב', ושני לאומים הרי ד', ולאום מלאום יאמץ הרי ו', ורב יעבוד צעיר הרי ח', והנה תאומים בבטנה הרי י', (צד) ויתרוצצו תבנים בקרבה הרי י"ב :

[יז] וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כבדנו ברכך אותם. (צה) אותו אין כתיב כאן אלא ברכך אותם, למה כן, (צו) בשביל שנתן ליהודה גבורתו של ארי, וליוסף גבורתו של שור, ולנפתלי קצותו של איל, ולדן נשיכתו של נחש, תאמר שזה גדול מזה, כללן באחרונה, איש כבדנו ברכך אותם, שחילק להם את הארץ, ונתן ליהודה את הארץ עשה שעורים, ולבנימין ארץ שהיא עשה חטים, אעפ"י כן כללן אלו באלו שיהיו אוכלין אלו משל אלו, הוי וזאת אשר דבר להם אביהם, (צז) אליהם אין כתיב כאן, אלא להם, וזאת עתיד אדם כיוצא בי לברך אתכם, וממקום שפסקתי אני הוא מתחיל, שנאמר וזאת אשר דבר להם אביהם, כיון שעמד משה פתח בוזאת הברכה (דברים לג ה) מדיכן שפסק יעקב, הוי וזאת, אמר להן הברכות הללו איכותי מניעות לכם משעה שתקבלו את התורה, שכתוב בה וזאת התורה (סג ד מד), הוי וזאת. ואף במה שהתם יעקב פתח להן משה, אמר משה מוקנים אתבונן (תהלים קס ק), יצחק כשבירך את יעקב אמר ואל שדי יברך אותך (נחמ"ד כח ג), במה התם בסוף ברכתו בקריאה ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו (סג כח ה), אף יעקב במה שפסק אביו משם התחיל, ויקרא יעקב אל בניו (סג מע ה), וחתם יעקב בוזאת, ואף משה כשעמד לברך את השבטים התחיל בוזאת וזאת הברכה (דברים לג ה), ובמה תתם משה באשרך, שנאמר אשריך ישראל מי כמוך (סג סג כט), ראה דוד פתח באשרי האיש (תהלים סג ה), הוי מוקנים אתבונן :

הערות ותקונים

בין הערכים. נדפס נוסף אחר זה ומדגדג נמוצה שהיה אחת מן המוצא בתוך חלקו של בנימין ואעפ"כ לא הייתה האש וזה מתוך חלקו לקיים מה שנאמר חופץ עליו כל היסוד (דברים לג). וכן נלקח טוב סייס והרי המוצא היה בחלקו של בנימין, וכן משה רבינו אמר לבנימין אמר ידיד ה' יסכן לנפח עליו וגו' (דברים לג יג): (פח) כל אלה שבמי ישראל. מוצא בתנחומא הנדפס אות פ"ו: (פט) אבל להלן בישמעאל שנים עשר נשיאים יוליד. עיין צ"ר פת"י אות ז' אמר ר' יצחק כתיב כל אלה שבמי ישראל שנים עשר אלו בני גבירה וישמעאל אינו מממדי י"ב אלא אותן נשיאים יוליד כ"י ע"ש: (צ) המזלות י"ב. נדפס נוסף וי"ב והנה האפור: (צא) והלא אפרים ומנשה. נדפס בני' והלא כבר נאמר אפרים ומנשה כדלוקן ופתמונ: (צב) לא פחות ולא יותר. מובא העמיק בשיטה חדשה (בית המדרש לד' 111) וכן מוצא נלקח טעם: (צג) אפילו רבקה ראתה אותם. עיין פסקיתא פסקא וזכר (דף כג ע"ב) דלמר רב הונא ראויה היתה רבקה להעמיד י"ב שבטים כ"י. וכן נמנה צ"ר פס"ג אות ו', וכן מוצא בתנחומא הנדפס ויחי שם, ובתנחומא הנדפס פ' תל"א אות ד', ובשיטה חדשה שם, ובליקום תורה רמז ק"י, וליקום תהלים רמז תתס"ח: (צד) ויתרוצצו תבנים בקרבה הרי י"ב. וכן הוא בכ"י רומי. אולם צ"ר פסקיתא ותנחומא הנדפס ובשיטה חדשה בני' ויאלה הראשון ארמוני הוא אחד עשר. ואחר כך ויאלה אחיו, הרי שנים עשר: ובמקומות אלו נוסף שם בתנחומא הנדפס ובשיטה חדשה ואית דמיייתי לה מהכא למה זה אנכי, ז"ה בנישמעאל י"ב - (צה) אותו אין כתיב כאן. מוצא בתנחומא הנדפס אות פ"ו ובשיטה חדשה: (צז) נשגיל שנתן ליהודה גבורתו של ארי. נמנה גם צ"ר פס"ג אות ד', שמ"ר פ"א, במ"ר פ"ג, חיות פ"ב, וליקום ויחי רמז קס"א, ובתנחומא הנדפס שם, ושיטה חדשה (בית המדרש לד' 11) ולקח טוב: (צז) אליהם אין כתיב כאן אלא להם. נמנה גם צ"ר פס"ג אות פ"א, המהחיל לישא אחריתא וזאת אשר דבר להם אביהם יעקב אין כתיב כאן אלא אביהם, ויותר נכון בני' שלפניו, וכן נדפס, וכבר סיפ"ט שם וז"ל בתנחומא בני' אליהם אין כתיב כאן אלא להם, ופירוש הדברים כי כל י"ב אלה הסמוכין אלל דגור מתפרש בלשון על, וכדפריש"י

[יה] (צח) (ד"א) וזאת אשר דבר להם אביהם). [ויעשו בניו לו כן כאשר צוה]. מה עשו, חננו אותו והעלו אותו, מה כתיב ויבאו עד גורן האמד (בראשית נ י), (צח) וכי גורן יש לו לאמד, שאמר עד גורן האמד, אלא אלו כנענים שנמלכו בתריחון (ק) והקיפו ארוננו של יעקב כגורן זה שמקיפין אותו באמד, (קא) ר' אליעזר אומר כיון שראו ארוננו של יעקב אבינו התיירו אזורי מתיניהם והלכו כבוד ליעקב אבינו. (קב) ר' שמואל בר נחמן אמר קשרי אצבעותיהם התיירו, (קג) ורבותינו אומרים באצבע הראו את הארון, ואמרו אבל כבוד זה למצרים, בשביל כן נתן להם הקב"ה גורן. ויעש לאביו אבל שבעת ימים, מכאן שאבילות שבעת ימים, ואמרי לה מכאן ומפתה אהל מועד לא תצאו שבעת ימים (ויקרא ט לג) (קד) ולמה עושין שבעה ימי אבילות כנגד שבעת ימי המשחה, אמר להם הקב"ה בעולם הזה נצמערתם עם הצדיק, ושמתם לו אבל שבעת ימים, לעולם הבא אני מחזיר אותו האבל לשמחה, שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם (וישם לא יג), וכשם שאני מנחם אתכם, (קה) כך אני מנחם לציון, שנאמר כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה יוצא בה תודה וקול זמרה (ישעיה נא יג):

חסלת פרשת ויחי. וסליק ספר בראשית.

הערות ותקונים

ובדפוסים נבי ואשר כשני לי, ולכן אם היה כתיב אליהם היוו מפרשים עמם וכפשוטו, ומדכתיב אשר דבר להם למתפרש כמו עליהם מדרש כמו וזאת אשר ידבר עליהם עוד אביהם וזה משה אבי ישראל, וזה פה דבר עבר במקום עתיד, עכ"ל. וראיתי בשנייה חדשה הגי' זאת אשר דבר לין כתיב כאן אלא וזאת: (צח) ד"א וזאת אשר דבר להם אביהם. הסבירתי וחקתי ויעשו בניו לו כן כאשר צוה. ובשנייה חדשה (בית המדרש ד' 82) מתחיל וילן אותה ויאמר אליהם, וכיון שסתלק משם ויעשו בניו לו כן כאשר צוה מה עשו חננו אותו כו'. ובתנחומא הנדפס אות י"ז מתחיל כך ד"א וזאת אשר דבר וילן אותה ויאמר אליהם אבי ואסף אמר להם אם זכיתם נעפלהם בעממי ואם לאו משאני מסתלק מן העולם אלל אצותי אני הולך, וכיון שסתלק מיד ויעשו בניו לו כן כאשר צוה, מה עשו חננו אותו כו'. ועיין בלקח טוב: (צח) וכי גורן יש לו לאמד. ב"ר פ"ק אות ו' איתא אמר ר' שמואל בר נחמן חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו אסד וכ"ה בירושלמי סוטה פ"א ה' (דף י"ז ע"ב) וע"ס טסחא אחרת מאשר היה לפניהם, ועיין בבלי סוטה דף יג ע"א ובלקח טוב (בראשית נ י): (ק) והקיפו ארוננו של יעקב כגורן זה שמקיפין אותו באמד, ר' אליעזר אומר כיון שראו ארוננו של יעקב התיירו אזור מתיניהם. כ"ה גם בשנייה חדשה, ובנדפס נשמע שורה שנימה ובג"ל והקיפו ארוננו של יעקב [כגורן זה שמקיפין אותו באמד, ר' אליעזר אומר כיון שראו ארוננו של יעקב] התיירו אזורי מתיניהם. והשמים המהתיק מן ארוננו של יעקב עד ארוננו של יעקב: (קא) ר' אליעזר אומר וכו' התיירו אזורי מתיניהם. וכן מובא ב"ר שם פ"ק ובירושלמי שם ובנדפס ובשנייה חדשה ובלקח טוב: (קב) ר' שמואל בר נחמן אמר קשרי אצבעותיהם התיירו. וכ"ה בכ"ה הומי, אולם בירושלמי קשרי כהפיהן, ובשנייה חדשה קשרי כפחותיהן, וב"ר שם קשרי כפחותיהן התיירו, ור"ל שהלכו חלוצי כהן, וב"ר פ"ק אות ו' מובא זה בשם ר' לקיס ובירושלמי ר' שמשון בן לקיס. ועיין בלקח טוב בהערה ה'. ושם הנחתי ג"כ בשם המעריך שכתב בערך היתר אמתית הפירוט היה נעלם מהמפרשים להיותם בלתי בקיאים במנהג הערבים. בעל פ"ת ספר דברי מי שקדמוהו וזהו כתב שהוא דרך אבילות להתייר האזור, גם התייר קשרי כפחותיהם ר"ל שהלכו חלוצי כהן, ואינו אומר כי התייר האזור לא מצינו שיהא דרך אבילות, ומ"ס שהלכו חלוצי כהן, אילו היה זה היה אומר כפחותיהם חלוצי גנור, ושם דל"כ אלל גנור עשו, וכוונת רז"ל להטעים חסדם וזכותם, ועתה דע כי דרך הערבים להגביה בגדיהם באזור בשעת מלאכה. ולכן אלו שלשנו בגדיהם לכבודו, גם מנהגם לעשות בתי ידיים לחלוקיהם רחבים וארוכים מאד, ובשעת מלאכה מנציחין אותן וקושרין זו בזו באחוריהם כפחותיהן ועתה התיירו ושלשלו לכבודו: (קג) רבותינו אומרים באצבע הראו. בנדפס ר' אומר, ובשנייה חדשה רבין אמרי, ובירושלמי וב"ר הוא בשם ר' יודן בר שלום, ובשם רבין מובא שם זקפו קומתן: (קד) ולמה עושין שבעה ימי אבילות, ב"ר סוף ויחי פ"ק אות י"ג ובשנייה חדשה, ובנדפס, ובלקח טוב. ועיין מ"ק דף כ ע"א מניין לאבילות שבעה מה הן שבעה אף אבילות שבעה, וע"ס בחו"מ ד"ה מה מה, ורש"י מיר דף סו ע"ב ד"ה אלא אבילות דרבין הביא רבין הקו אבילות שבעה ואשמחה אקרא ויעש לאביו אלל שבעת ימים עכ"ל: (קה) כך אני מנחם לציון שנאמר כי נחם ה'. אחר הסיום הזה נמלא בנדפס סוף ויחי וירא אחי יוסף כי מת אביהם מה ראו עתה שפחדו כו' עד סוף הפרשה הסופית המדפוסים מהחשובה וליתא בכ"ה אקספארד קובץ ב' ובכ"ה אקספארד קובץ ה', וליתא גם בדפוס קוסטאנטינא ודפוס וויניציא. ועיין ב"ר פ"ק אות ח' קאת מזה: